

Vuk'uzenzele

Yi humelerisiwile hi: Vufambisi bya mfumo bya Vuhlanganisi na Mahungu (GCIS)

English/Xitsonga

Khotavuxika 2020 Nkandziyiso 2

Xiletelo eka ku pfuriwa nakambe ka swikolo

Pheji 7

Afrika-Dzonga yi ya eka levhele ya vulemukisi ya 3

nghozi wu ta langutisiwa endzhaku ka mavhiki mambirhi man'wana na man'wana ku yahikuhangalaka kaxitsongwa-tsongwana lexi.

Ku pfula ikhonomi

Ku simekiwa ka levhele ya vulemukisi ya 3 leyi sunguleke emasungulweni ya Khotavuxika, swi khumbe ku vuyela eku tirheni ka tisekitara to tala ta ikhonomi, ti languteriwa ku landzelela milawu yo tika ya swa rihanyo na ya ku siya mpfhukanyana exikarhi vanhu. Vativhelamfumo vo tala va vuyerile emitirhweni hi ku fambisana na milulamiso ya Nawu wa Rihanyo na Vuhlayiseki bya le Ntirhweni na hi ku leteriwa hi Ndzawulo ya Vativhelamfumo na Vulawuri, hi ku tirhisana na tindzawulo letin'wana hinkwato leti nga eka mfumo.

Milawu na tipulani ta ndhawu ya ntirho

Tanihiloko tisekitara to tala ta ikhonomi ti pfula, mfumo wu ta tshembela eka mitwanano ya vaaki na vativhinkulu hinkwavo ku lulamisa hi swivangelokulu swa nxungeto eka ndhawu ya ntirho na ku hlangana exikarhi ka vativhi na vaaki.

• Swi ya emahlweni eka pheji 2

Phuresidente Cyril Ramaphosa u tivisile leswaku Afrika-Dzonga yi sukile yi ya eka levhele ya vulemukisi ya 3 kusukela hi 1 Khotavuxika – laha ku nga na tisekitara to tala ta ikhonomi ti pfulaka na ku susiwa ka swipimelo swo hlayanyana eka ku fambafamba ka vanhu.

Loko a vulavurisana na rixaka ku nga ri khale a tivisa tiko hi leswi nga ku humeleleni eka qhinga leri fambelanisiweke na nxungeto ra Afrika-Dzonga ku lawula ku hangalaka ka Khoronavhayirasi (COVID-19), Phuresidente u vula leswaku tiko ri ta va na endlelo ro hambanisiwa ku tirhana na tindhawu leti ti nga na tilevhele ta le henhla swinene ta ntluleta-vuvabyi na hundziselo.

Tindhawu ta nghozi ta COVID-19

Tindhawu leti ti tivisiwile tanihi tindhawu ta nghozi ta vuvabyi bya Khoronavhayirasi. Ti katsa madorobakulu lama landzelaka:

- Dorobakulu ra Tshwane

- Dorobakulu ra Joni
- Ekurhuleni
- eThekwini
- Nelson Mandela Bay
- Dorobakulu ra Buffalo
- Kapa.

Tindhawu tin'wana leti nga kumeka ti ri ta nghozi i timasipala ta West Coast, Overberg na xifundzatsongo xa Cape Winelands eKapa-Vupeladyambu, xifundzatsongo xa Chris Hani eKapa-Vuhumadyambu, na xifundzatsongo xa iLembe eKwaZulu-Natal.

Ndhawu ya nghozi yi hlamuseriwa tanihi ndhawu

leyi nga na kutlula ntlhanu wa tiphesente ta vanhu lava tluleriweke hi vuvabyi eka 100 000 ya vanhu kumbe laha mitluletavuvabyi yintshwa yi tlakukaka hi ku hatlisa.

Ku tirhana na xitsongwa-tsongwana etindhawini leti, mfumo wu fanele ku simeka miphalalo ya le henhla leyi nga kongomisiwa eka ku hunguta nhlayo ya mitluletavuvabyi yintshwa.

“Hi le ku simekeni ka magoza yo antswisiwa yo langutisiwa, vulawuri bya mitluletavuvabyi na malawulelo. Hi ta veka

xipano xa nkarhi hinkwavo wa vativhi va ntokoto eka ndhawu ya nghozi yin'wana na yin'wana,” ku vula Phuresidente.

Xipano lexi xi ta katsa ti-epidemiyojisi, vativhi va swa mindyangu, vaongori, vativhi va swa rihanyo va le migangeni, vativinkulu va swa rihanyo ra vaaki na vukorhokeri bya swa vutshunguri bya xilamulelamhangu xa rihanyo, hi ku seketeriwa hi vativinkulu va le Cuba.

“Hi ta hlanganisa ndhawu ya nghozi yin'wana na yin'wana na vukorhokeri byo kambela, miako ya nhlambulo, miako yo tiveka wexe, vutshunguri, mibedo ya xibedhlele na ku landzelerisa ku hlangana.

“Loko swi fanerile, xiphemu xihi kumbe xihi xi nga tlheriseriwa eka tilevhele ta vulemukisi ta 4 kumbe 5 loko ku hangalaka ka ntluletavuvabyi swi nga lawuleki hambiloko ku ri na miphalalo ya hina naswona ku ri na nxungeto wo tala eka miako ya hina ya swa rihanyu,” a vula.

Nongoloko wa tindhawu ta

Ku hlaya Vuk'uzenzele dawuniloda GOVAPP eka:

Secha SA Government eka Google playstore kumbe appstore

HLANGANA NA HINA

Vuk'uzenzele

@VukuzenzeleNews

Webusayiti: www.gcis.gov.za

Imeyili: vukuzenzele@gcis.gov.za

www.vukuzenzele.gov.za

Riq: (+27) 12 473 0353

Tshedimosetso House:

1035 cnr Frances Baard and Festival streets, Hatfield, Pretoria, 0083

YA MAHALA A YI XAVISIWI

LESWINTSHWA HI COVID-19

• Swi ya emahlweni ku suka eka pheji 1

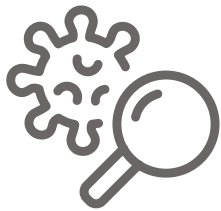
“Hikokwalaho hi ta va hi karhi hi hetisisa milawu yo hlayanyana ya tisekitara naswona hi ta lava khamphani yin'wana na yin'wana ku tumbuluxa pulani ya ndhawu ya ntirho va nga si pfula nakambe,” a vula.

Hi ku ya hi tipulani leti, tikhamphani ti ta dinga ku simeka magoza ya mbhaiso na ku siya mpfukanyana exikarhi ka vanhu na switirhisiwa; va ta dinga ku

hlahluva vatirhi loko va fika siku na siku, ku hlambula lava va nga vaka va tluleriwile hi vuvabyi na ku va lulamisela ku kamberriwa.

“Va dinga ku pfuna hi ku lava lava va hlanganeke na vona loko vatirhi va kamberriwile va kumeka va ri na yona. Hikokwalaho ka ku nga sirheleleke, vatirhi hikwavo lava va nga na malembe ya le henhla ka 60 hi vukhale na lava va nga na mavabyi yo godzombela yo fana na vuvabyi bya mbilu, vuvabyi bya chukela, vuvabyi byo godzombela byo hefemula na mfukuzana va fanele ku tshama ekaya,” ku vula Phuresidente.

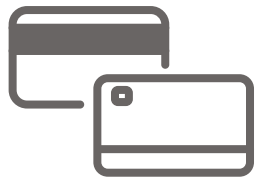
Vatirhi lava va kotaka ku tirhela emakaya va fanele ku pfumeleriwa ku endla tano.

Hi ku ya hi magoza lama, vuhumelerisi hinkwabyo, vucelamigodi, vumaki, vu-

korhokeri bya swa timali, vukorhokeri bya xiphuro-fexinali na bya mabindzu, thekinoloji ya mahungu, vuhlanganisi, vukorhokeri bya mfumo na vukorhokeri bya swihangalasangungu, swi ta pfuriwa kusukela hi 1 Khotavuxika. Ku sungurisa hi vuntshwa loku faneleke na malulamiselwa ya swiphemuphemu swi ta dinga ku simekiwa eka ndhawu yin'wana na yin'wana ya ntirho.

“Tiholisele na nxaviselo wa vanhu swi ta pfuriwa hi ku hetiseka, ku katsa switolo, mavhengelexiphaza na vaxavisi vo ka va nga ri va ximfumo. Mabindzu ya xielekitironiki ya ta ya emahlweni yi tshama yi pfurile. Tisekitara tin'wana leti a ti pfuriwile eka nkarhi lowu nga hundza, ku fana na vurimi na swihlahla, vukorhokeri bya gezi na mati, vukorhokeri bya swa vutshunguri, ku endla swakudya na ku endla

swimakiwa swa nsivelamavabyi, swi ta tshama swi pfuriwile hi ku hetiseka,” a vula.

Migingiriko ya xiikhonomi ya nxungeto wa le henhla a yi pfumeleriwi

Migingiriko ya xiikhonomi ya nxungeto wa le henhla yi tshama ya ha tshimbiswile. Leswi swi katsa leswi landzelaka:

- Mavhengele yo xavisa swakudya swo swekiwa, tibara na tithavhene, handle ka ku heleketa

kumbe ku teka swakudya.

- Vurhuhelo na tendzo to haha ta laha tikweni, handle ka tendzo ta bindzu, leti ti nga ta va kona eka masiku lama nga ta tivisiwa.
- Tikhomferense, swi-endleko migingirikoyohungasa na swa mitlangu.
- Vukorhokeri byo tihlayisa, ku katsa swa misisi na vukorhokeri byo sasekisa.

Ku fambafamba ka vanhu na ku xavisiwa ka byalwa

Vanhu va ta kota ku tiolola nkarhi wun'wana na wun'wana esikwini, ntsenaloko leswi swi nga endliwi hi mitlawa. Xinawana xo tshimbisa ku fambafamba ka vanhu xi ta susiwa.

“Xihoko xi nga xavisiwa ku ya nwela ekaya ehansi ka swipimelo swo tika, hi masiku lama vekiweke naswona ku ringana ti-

awara leti pimiweke. Switiso eka mhaka leyi swi ta nyikiwa loko hi hetisisile mikanelo na sekitara leyi hi swipimelo swo hambanahambana,” ku vula Phuresidente.

Ku xavisiwa ka swimakiwa swa fole swi ta tshama swi tshimbiswile eka le-

vhele ya vulemukisi ya 3, hikwalaho ka mixungeto ya rihanyo leyi fambelanaka na ku dzaha.

“Tihlengelletano ti ta tshama ta ha tshimbiswile, handle ka mikosi leyi vaka na vanhu vo ka va

nga hundzi 50 kumbe tihlengelletano endhawini ya ntirho eka swikongomelo swa ntirho,” a vula.

Langutelani ku tlakuka eka mitluletavuvabyi

Phuresidente Ramaphosa u vula leswaku, hi ku lulamisela ntlakuko lowu languteriweke eka mitluletavuvabyi ya COVID-19 etikweni, kwalomu ka 20 000 wa mibedo ya swibedhlele yi, naswona yi le ku tirhisiweni nakambe eka timhangu ta COVID-19, na 27 wa swibedhlele swa nkarhinyana swi le ku akiweni etikweni.

“Swin'wana swa swibedhlele leswi swi lulamerile ku amukela vuvabyi wa Khoronavhayirasi.”

Phuresidente u vula

leswaku mfumo wu amukela ntirho lowu wu yaka emahlweni wu endliwa hi vatirhelamfumo, ngopfungopfu lava va nga rhanga emahlweni eka ku lwisana na COVID-19.

“Vuhlayiseki bya vatirhi hinkwavo, ku katsa vatirhelamfumo, i mhaka yo vilerisa eka hina. Hi ta ya emahlweni hi endla matshalatshala hinkwavo ku nyika switirhisiwa swa nsirhelelo wa munhu yena n'wini ku tiyisisa vuhlayi-

seki bya vanhu hinkwavo loko va ri entirhweni.

“Lexi xi rhangaka emahlweni eka hina i ku hunguta swivandlanene swa ntluleto wa xitsongwa-tsongwanaku tumbuluxa mbangu wo hlayiseka wa vanhu hinkwavo,” a vula.

📞 - SAnews.gov.za

Switsundzuxo leswi faneleke ku landzeleriwa ku sivela ku tluleriwa hi vuvabyi bya Khoronavhayirasi.

- » Tshama ekaya swinene hilaha u kotaka hakona.
- » Tsundzuka ku siya mpfukanyana exikarhi ka vanhu
- » Ambala xipfalaxikandza xa wena
- » Hlamba swandla swa wena hi xisibi hi ku hetiseka. Hlamba endzhaku ka swandla swa wena, exikarhi ka tintiho na le hansi ka min'wala. Hlamba swandla swa wena hi xisibi nkarhi hinkwavo loko u nga si dya na le ndzhaku ka loko u humile u ya eka ndhawu ya mani na mani.
- » Khubumeta nomu wa wena hi thixu loko u khohlola na ku entshemula. Papalata ku khoma xikandza hi swandla swo thyaka mikarhi hinkwayo. Loko u fanerile, tiyisisa leswaku u hlamba swandla swa wena hi xisibi hi ku hetiseka kusungula.
- » Lava mpfuno wa swa vutshunguri loko u nga titwi kahle. Swikombeto swa ntolovelo swa COVID-19 emirini swi katsa ku khohlola, ku huma marhimila, ku hisa miri na ku heleriwa hi moya. Loko u ri na xin'wana xa swikombeto leswi, lava mpfuno wa swa vutshunguri hi ku hatlisa.

Ku kuma vuxokoxoko hi vuenti hi ku fonela riqingho ra xilamulelamhangu ra 24 wa tiawara Vandla ra Rixaka ra Mavabyi mo Tlulela eka 0800 029 999 kumbe u nghena eka www.health.gov.za na www.nicd.ac.za

government communications

Department: Government Communication and Information System
REPUBLIC OF SOUTH AFRICA

Tel: 012 473 0353

Email: vukuzenzele@gcis.gov.za

Address: Private Bag X745, Pretoria, 0001

Head of Editorial and Production
Khusela Diko | khusela@gcis.gov.za

Editor-in-Chief
Tyrone Seale | tyrone@gcis.gov.za

Managing Editor
Ongezwa Mogotsi
ongezwa@gcis.gov.za

News Editor
Noluthando Motswai

Writers
More Matshediso, Jauhara Khan
Silusapho Nyanda

Senior Designer | Tendai Gonese
Junior Designer | Tsholofelo Sepeng

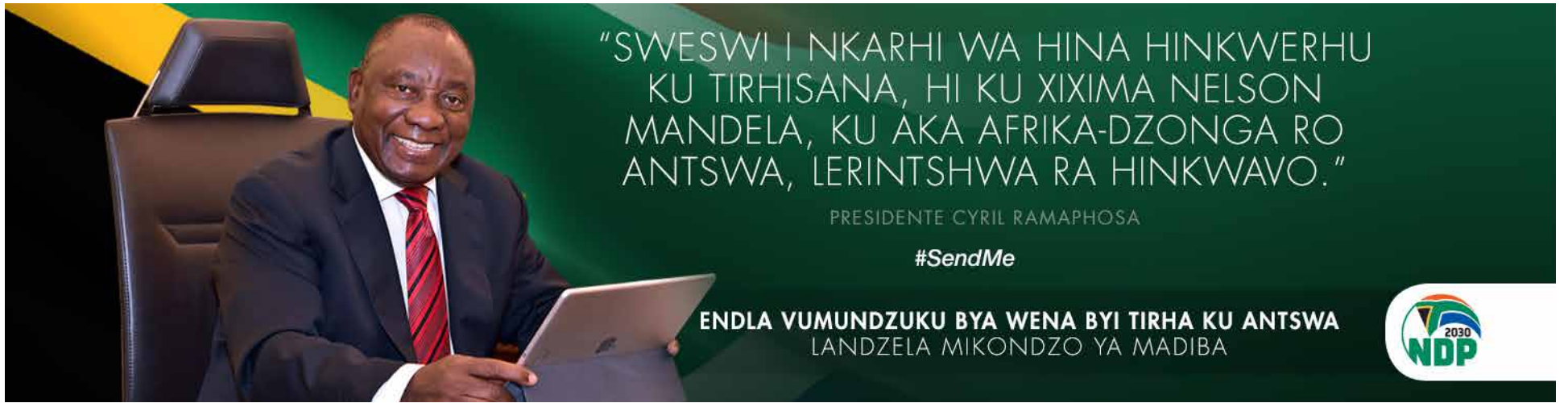
Language Practitioners
Nomgcibelo Motha
Boitumelo Phalatse

Vuk'uzenzele
is published by Government
Communications (GCIS)

All rights reserved. Reproduction of the newspaper in whole or in part without written permission is strictly prohibited.

Printed by: RISING SUN PRINTERS
For Extraordinary Service

Distributed by: ON THE DOT

A hi sirheleleni na ku seketela vana va hina

Siku ra Matiko ya Misava ra Nsirhelelo wa Vana, leri tsundzuka waka na ku xiximiwa misava hinkwayo hi ti 03 Khotavuxika, ku veka tihlo eka timfanelo ta vana na nhlayiseko.

Hi ku ringanela, ku tlhela ku va Siku ra Vatswari ra Misava Hinkwayo ra UN hi siku leri fanaka, ku xixima ku tinyiketela ka vatswari na vahlayisi eka ntshamiseko wa vana.

Ndzi lava ku khensa timiliyoni ta vatswari, vakokwana na vahlayisi eAfrika-Dzonga hinkwayo lava va yaka emahlweni va teka xiave xa nkoka eka malembe ya ku kula eka vutomi bya vaakatiko lavatsongo.

Nhlohlotelo, nseketelo na nsirhelelo lowu vana va wu kumaka eka vatswari na vahlayisi va vona swi na nkoka swonghasi eka ntsako wa vumundzuku bya vona na ku humelela.

Hi siku ra 01 Khotavuxika tiko leri ri sungule xiphemu xintshwa eka nyimpi ya rona yo lwisana na Khoronavhayirasi. Migingiriko yo tala ya ikhonomi na ya vanhu yi sungurisile, ku katsa na ku pfuriwa hi katsongotsongo ka swikolo.

Hi vurile leswaku hi teka goza ro cinca hi katsongotsongo, hi ku leteriwa hi switsundzuxo xa van'watisayense na ku rhangeriwa hi leswi humelelaka na mikanerisano na vakhomaxiave.

Eka mavhiki mo hlaya lama hundzeke, tanihiloko hi lulamiserile ku vuyela eswikolweni, hi vile na mivulavurisano yo leha na ku va ya vuenti na vatekaxiave eka xiphemu xa dyondzo.

Leswi swi leterile goza ra hina eka ntirho lowu wo nonoha no tlhonthla.

Vo talanyana va vatekaxiave

lava – ku katsa na vadyondzisi na vatswari – va kombisile ku vilela hi xiyimo xo lulamela eka swikolo swo tala. Hi va twile, hi amukela ku hoxa xandla ka vona naswona hi le ku tekeni ka magoza yo tirhana na swivilelo swa vona xikan'we na swiringanyeto.

Swa twisiseka leswaku vatswari vo tala na vahlayisi va na ku kanakana hi nkarhi lowu hi mayelana na ku pfuriwa nakambe ka swikolo. Ku na xitshunxo xa leswaku vana va ta kota ku ya emahlweni na tidyondzo ta vona endzhaku ka nkarhi wo leha va nga hayi etitlilasini na le tiholweni to dyondzela eka tona. Vanhu lavatsongo va tiyimiserile ku va eswikolweni nakambe na ku vona vanghana na vadyondzisi.

Kambe ku na ku chava eka vatswari, vadyondzisi na vadyondzi hi voxo.

Vatswari va lava ku tiyisisiwa leswaku ku tekiwile magoza mo sivele lama faneleke ku sirhelela vadyondzi hi ku ringanela. Vuhlayiseki bya vaakatiko lavatsongo kusuka eka tlhelo ra rihanyu na swa miri

a hi wo kanerisana. Hi leswi hi swi rhangisaka emahlweni swinene.

Loko ha ha lulamisela ku pfula nakambe hi katsongotsongo swikolo swa hina na tindhawu ta dyondzo ya le henhla, vulawuri bya dyondzo byi tirhile hi matimba ku simeka magoza lama faneleke ya rihanyu na vuhlayiseki. Tidokhumente leti fambelanaka na tindlela ta matirhelo ya ntolovelotlo ti nyikiwile swikolo hinkwaswo. Tindlela leta matirhelo ti angarhela timhaka to fana na ku lulamisela na ndzetelo wa vahlahluvi, ku tshamisekisa xikombamikarhi na ku lulamisa titlilasi ku fikelela swilaveko swa ku siya mpfhukanyana exikarhi ka vanhu.

Hi ya emahlweni na maendlelo yo heleketa switirhisiwa swo tisirhelela no tiyisisa ku kumeka ka vukorhokeri bya mati na mbhasiso. Ku dyondza, loko swi sungula, swi ta humelela eka swiyimo swo tika na nhlayo leyi pimiweke hi ndlela leyi nga lulama ya vadyondzi na swichudeni.

Tanihi vatswari, vadyondzisi, mitlawa ya vufambisi na

mfumo, hi le ka ntwanano wa leswaku ku hava xikolo lexi nga ta pfula loko magoza mo sivele lama faneleke hinkwawo ya nga ri kona. Ku fanele ku va na nkavuciva hi mayelana na xiyimo xa malulamelo ya xikolo xin'wana ni xin'wana.

Munhu un'wana ni un'wana loyi a tekaka xiave, ku nga va mutswari, xirho xa vufambisi bya xikolo, mudyondzisi kumbe mutirhelamfumo u fanele ku va na vuxokoxoko bya ntiyiso hi xiyimo xa malulamelo ya xikolo xin'wana ni xin'wana. I vutihlamuleri bya hina hinkwerhu ku tiyisisa leswaku ndhawu yo dyondzela yi hlayisekile.

Ndzi lava ku hlululela vatswari na vahlayisi xihuku, hi ku kongoma, eka xiave lexi va nga xi teka eka tin'hweti timbirhi leti nga hundza. Loko swikolo swi pfarile, va bohekile ku va na vutihlamuleri lebyikulu bya masiku hinkwawo eka dyondzo na ku kula ka vana va vona. Vatswari na vahlayisi vo tala va bohekile ku pfuna vadyondzi hi ntirho wa vona wa xikolo ekaya, a swi kanakani ku kuma ntlangelo wa

ntirho wo tika lowu endliwaka hi vadyondzisi va hina masiku hinkwawo.

Loko ku pfalleriwa swi susiwile naswona vadyondzi vo tala va vuyela exikolweni, hina vatswari hi fanele ku ya emahlweni hi teka xiave swinene eka dyondzo ya vana va hina, hambi ku nga va hi ku nghelela ku va huvo yo fuma xikolo, ku nyiketela vukorhokeri bya hina eswikolweni kumbe tindlela tin'wana to pfuna.

Vatswari va nga tikatsa eka ku tinyiketela ku basisa eswikolweni, va sungula swirhapa swa matsavu kumbe va va xiphemu xa tikomiti ta vuhlayiseki bya swikolo ta miganga.

Leswi swi nga cinca swikolo swi va "swikolo swa miganga" swa ntiyiso.

Hambileswi hi nga twaka hi chuha no chava loko majaha na tintombhi ta hina va suka eka nhlayiso wa hina, hi fanele hi kuma xitiyanhlana eka ku matshalatshala man'wana ni man'wana lama ma endliwaka ku va sirhelela.

Tanihi vatswari, mi hi tshembhile hi ntshamiseko na vuhlayiseki bya vana va n'wana. I vutihlamuleri lebyi hi nga byi tekeli eka ehansi. Eka masiku ni mavhiki lama landzelaka, hi ta veka tihlo swinene eka ku vuyela exikolweni.

Loko hi landzelela milawu na ku landzelela magoza yo sivele – tanihi vatswari, vadyondzisi, miganga na vadyondzi - hi ta hunguta nxungeto lowu vangiwa hi Khoronavhayirasi.

Ekuheteleleni i swiendlo swa hina hi ri hexe na matshalatshala ma hina ma nhlanganelo leswi nga ta hlayisa vana va hina. Xin'wana ni xin'wana lexi hi nga ta xi endla lexi landzelaka, hi fanele ku xi endla swin'we. **V**